

ДО ДЖЕРЕЛ УКРАЇНСЬКОГО СКАУТИНГУ: ЗАБУТИЙ РУКОПИС ПЕТРА ФРАНКА

У статті розглядається засновницька, ініціативна та організаційна роль Петра Франка в скаутській організації «Пласт». Вперше вводиться у науковий обіг цінне джерело для вивчення історії українського скаутингу – текст рукопису Петра Франка «Пласт». Петро Франко подає власне бачення філософії скаутського руху, викоремлює риси та навички, які має розвивати в собі пластун та формулює кодекс поведінки скаута.

Ключові слова ● Петро Франко, «Пласт», скаутинг, рукопис.

«Пласт» – українська скаутська організація, яка ставить собі за мету виховання національно свідомої, фізично і духовно розвиненої молоді. Національний варіант всесвітнього скаутського руху. «Пласт» вирізняється цілісною філософією і практикою життя, що має чіткі світоглядні засади, моральні та національні цінності, прописані статутом правила, усталені ритуали і символи.

«Пласт» відіграв важливу роль у формуванні кількох генерацій української молоді – діяльної, національно свідомої. Саме ця молодь взяла безпосередню участь в українських національно-визвольних змаганнях ХХ ст. та суспільно-політичному й культурному житті загалом.

Одним із ініціаторів, засновників, організаторів та ідеологів «Пласту» був Петро Франко, наймолодший син Івана Франка. Саме йому, найімовірніше, належить назва організації та перші формулювання загальних філософсько-світоглядних засад її діяльності. Петро Франко – не просто теоретик і практик пластування, а фундатор пластової «філософії життя» (поглядів на світ, суспільство, природу та людське призначення), пластової етики (кодексу моральних норм і правил поведінки) і педагогіки (концепції систематичного й цілеспрямованого виховання молодого покоління).

Він займався організацією пластових осередків у філії Львівської академічної гімназії та жіночого гуртка при учительській семінарії. З його ініціативи та

організації було проведено Перший (1913) та Другий пластові з'їзди (1914), які відіграли важливу роль у консолідації пластових осередків, формуванні єдиних засад організації, виробленні однострою та відзнак. До речі, зв'язковим пунктом обох пластових з'їздів був дім Івана Франка на Софіївці у Львові, що на вул. Понінського, 4 (нині вул. Івана Франка, 152). Високий рівень національної свідомості української молоді засвідчив Сокільсько-Січовий «Шевченківський здвиг», що відбувся 28 червня 1914 року у Львові. На ньому пластуни продемонстрували свою згуртованість та одностайність. Безпосереднє керівництво пластовим відділом на «Шевченківському здвизі» здійснював Петро Франко. У середині липня 1914 року Петро Франко організував перший постійний пластовий табір на Чорногорі поблизу с. Дземброня (нині с. Верховинського р-ну Івано-Франківської обл.). У таборі на свіжому повітрі юнаки училися виживати у природних умовах, мандрували горами, вишколювали свою військову вправність.

Молодь, організована під проводом «Пласту», вчилася дисципліни, порядку, відповідальності, витривалості, національної свідомості, відваги, солідарності. Пластовий уклад життя, певна кастовість організації, що відбирала до своїх членів лише найкращих (бо ж не усі могли стати пластунами!), дуже імпувала юним людям, вдовольняючи їх молодечу потребу в романтичних ідеалах, мандрівництві та героїзмі. Тож зовсім не випадково, що серед засновників «Пласту» був Петро Франко, людина неймовірно діяльна, захоплена, цілеспрямована, оптимістична, активна, великий патріот, з непереборною потребою життєвого чину, з авантюрним духом, неймовірний любитель випробувань, пригод та екстриму.

Кодекс пластової етики (у розумінні Петра Франка) передбачав дотримання моральних норм та правил поведінки. Важливим у формуванні пластуна було виховання твердого характеру, карности (дисциплінованого послуху), критичного мислення. Щоб досягнути усіх цих якостей, на думку Петра Франка, потрібно щодня робити якийсь добрий вчинок і не чекати за нього винагороди; виробляти у собі відвагу і розважність, добре обдумувати свої дії перед якимсь вчинком, доводити справу до кінця; бути ощадним; активно пізнавати рідний край, знати літературу, не цуратися вивчення чужих мов; вести здоровий спосіб життя (не вживати алкоголю, не курити); набути знання у щонайменше шести видах діяльності. Шлях формування першорядного пластуна лежав від забав та ігор до праці. «Пласт» – це була школа дорослого життя.

У повоєнний період Петро Франко був пластовим опікуном 19-го Пластового полку ім. Максима Залізняка у Коломиї. Однією з найважливіших засад виховника він вважав виховання власним прикладом. Саме таким прикладом він і став для молоді у 20–30 роках ХХ ст. Будучи людиною сильної волі та гарту, людиною діла, він вирізнявся з-поміж загалу своєю вродженою інтелігентністю,

тактовністю, врівноваженістю та свідомою національно-патріотичною позицією. Він користувався великою повагою та авторитетом серед пластунів.

Доробок Петра Франка як організатора та ідеолога «Пласту» сьогодні оцінений ще не повною мірою. Він є автором статей «Пластуни» (1911), «Пласт (Скавт)» (1913), а також цілої низки дописів у тогочасній пресі, пов'язаних з організацією пластового руху в Галичині. Крім того, син Франка був засновником видавничої серії «Пластовий книгозбір», у якій вийшли його книжечки «Пластові гри і забави» (1913), «Як закладати пластові дружини?» (1921). Періодичні пластові видання «Пластовий Табор» (додаток до львівської газети «Вісти з Запорожжя») та пластовий додаток до часопису «Нове слово» виходили за діяльної участі Петра Франка.

А поза тим у фонді Петра Франка у Центральному державному історичному архіві України у Львові зберігся ще один неймовірно цікавий документ пластової діяльності Петра Франка – рукопис праці «Пласт», писаний чорним чорнилом і датований 12 грудня 1912 року. Сьогодні це важливий артефакт до історії становлення українського скаутського руху в Галичині.

Публікуємо його за автографом: ЦДІАЛ. Ф. 640. Оп. 1. Спр. 12. Арк. 1–11.

Петро ФРАНКО

ПЛАСТ

Від недавнього часу се слово чим раз частіше відбиваєся о вуха нашої суспільности, чим раз частіше можна бачити «тайний» привіт пластунів і веселі гуртки нашої молодежи, як на фериях¹ ходить по цілім краю, беруться до всякої праці і часто не жадають за неї иншої винагороди, як нічлігу в столі та скромної поживи. Всюди пластуни свобідні, веселі та усміхнені: се їх обов'язок, котрий переняли від своїх соіменників кубанських козаків-пластунів, що так хоробро, завзято і витревало боронили старих границь власної, та не своєї держави. Щодня пластуни роблять якийсь добрий вчинок; се взяли вони від середньовічного лицарства. За добрий вчинок не сміють брати ніякої винагороди, але вчинок уважається добрим лиш тоді, коли виходить на добро иншим, отже й рідному краєви. Пластуни мають свій закон, котрому радо повинуються: в карности² одиниць лежить почуття сили і могутність цілого народу.

Добро рідного краю мають пластуни все на оці. Се їх клич: свобідна вітчизна! Радо ходять по цілім краю, щоби його добре пізнати. Знають також, що прогульки розвивають умові і фізичні здібності. Коли не мають заняття на фериях, ніколи не сидять на полі, волять звиджувати нові околиці, пізнавати людей, помимо дощу, снігу та непогоди. Йдуть, звертають на все увагу, знаючи, що увага – се половина знання. Ходять найрадше гуртками по 7 членів. Гурток се мала республіка. Самі вибирають свого провідника, заступника та скарбника. Добрий заряд мусить бути в кожній добре уладженій державі. Гурток се зав'язок самостійности, опертій на почуття відповідальности та карности. Провідник рішає про все. Пластуни виконують. Розкладають табор в гарнім положенню. Сім пар рук кладуть за пів години уставку шатра, обкопання і всі прочі конечні урядження. Черговий розкладає огонь і варить для всіх поживу, скромну і приправлену здоровим голодом. Спільна праця робить товаришів, спільна ціль – братів. Пластуни мають всі спільну ціль: здоровий розум – сильне тіло, щоби могло виконати все, чого від нього зажадається. Се другий клич пластунів: будь готов! Кождої хвилі пластун на все приготований, ані хвильки не завагається кинутися в воду або огонь, щоби спасти свого ближнього. Але щоби дійсно могли помагати, мусить сам відповідно вправитися. Учасник, заки стане пластуном, відбуває довгу підготовку. Мусить виробити в собі деякі прикмети, конче для пластуна

¹ Ферії – канікули.

² Карність – дисципліна, послух, порядок.

потрібні: розвагу і відвагу. Нічого не робить на хиби, все обдумає, але на що раз рішиться виконає скоро й певно. Щодня сповняє один добрий вчинок: се сталить його волю. Переводячи забави, має нагоду вправитися в розважності: один зле обдуманий крок попровадить його в полон противного гуртка. Тяжчі гри, особливо вечірні і нічні, призвичають його до темноти і вироблять почуття певности, відваги. Учасник вчиться всього, що йому може колись придатися, а передусім сповняє свій обов'язок. Щоби могли всюди, де треба, нести успішно поміч, стає учасник ощадним і заки стане розвідчиком мусить заощадити щонайменше одну корону.

Невелика се сума, але подивімся, чи всі ми заощадили хоч одну корону в українській щадниці? Ощадність не полягає в тім, щоби зложити відразу 10000 корон. Ощадність – се не гроші, се прикмета. Чим розумніший народ, тим у більшій мірі розвинув у себе сю прикмету. А пластуни стараються бути розумним народом. Се лежить у їх силі. Знання рідної літератури а побіч сього знання чужих мов стрічаємо серед пластунів на кождім кроці. Пластуни – се звідуні, що в час мира зуживають на власне видосконалення, щоби час війни не застав їх неприготованими. Удосконаляються у всіх напрямках. Ум розвивають наукою і забавами, горожанські прикмети – тривалою привичкою, завязк і витривалість – довгими походами, силу і здоров'я змагами і вправами. Вправи і забави відбуваються на вільнім воздуху, а рідко в замкненій сали. На свіжім воздуху вправляють глибокий віддих по бізі, боксуванні, фехтуванні палицями або шаблями, скоці, меті до ціли, джіо-джітсу, дужані. Вправи скріплюють тіло, даючи рівночасно заняття й для ума, розвивають рішучість і скорість рішення, так важну в усяких наглих случаях нещасних, де ходить о скору, сейчасну поміч. По підготові складають учасники іспит на розвідчиків. Розвідчик, окрім пластового закону, мусить відповідати слідующим умовам: мусить щонайменше один місяць пробути учасником, ходити на вправи, брати участь в прогуляках, мати заощаджену 1 К. в українській щадниці, мусить уміти нести першу поміч у наглих случаях занедужання, в'язати шість узлів із шнура, що може придатися при урятуванні з води або вогню, мусить уміти досить добре варити кілька невибагливих страв, уміти розложити огонь, уміти обходитися з компасом і мапою, а в забаві Кіма на 26 дрібних предметів пригадати собі щонайменше 20.

Забава Кіма полягає ось у чім: провідник вкидує до блюзки 26 дрібних предметів, як компас, ніжик, ґудзик, оловець, радирку, перо і т. д., накриває то все хусткою. Каже всім стати довкруг, підносить на дві хвилі хустку й всі приглядаються. По двох хвилях накриває знов і всі мають написати на картці зятявлені предмети. Хто зятямить більше, виграє. Всі прочі продовжують гру з иншими предметами, так що учасники з найслабшою пам'яттю вправляють найбільше, отже мають нагоду розвинути свої спосібності.

Дальше вимагається від кожного учасника, щоби вмів оцінити на око кілька предметів, не роблячи більшої похибки чим на 25 % і міг пройти 2 км пластовим кроком щонайбільше за 18 хв. Пластовий крок полягає у тім, що 20 кроків йдеться, а 20 біжить на переміну. Кождий пластун має вміти окремі пластові знаки і поздоровлення. Знаки описується де-будь патином на землі, крейдюю на стіні або дереві, а в остаточнім разі укладає з патичків. Ось вони: Х не йти тою дорогою; → йти дорогою в напрямі стрілки; ... три кроки в напрямі стрілки захований лист; О я пішов додому. По кождім таким знаку дається свій підпис. Підпис складається з рисунка звірини, котру гурток собі за емблем вибрав, римської цифри, що означає порядкове число гуртка, до котрого пишущий належить, та арабської цифри, що означає порядкове число пишучого. Гурток, як знаємо, складається із семи членів і кождий має своє число: провідник 1, заступник 2, скарбник 3 і т. д. Такий підпис виглядає ось як: се значить, що сей підпис положив скарбник львівського куреня, першого гуртка «круків».

Що до поздоровлення, то наші пластуні прийняли поздоровлення англійських пластунів: малий палець кладемо на ніготь великого, прочі три випростовуємо догори і підносимо до висоти рамени, коли поздоровляється пластуна або до висоти чола, коли поздоровляється провідника або иншу старшину. Окрім писаних знаків, кождий мусить знати знаки свиставкою. Довгий свист означає «увага». П'ять або більше коротких, уриваних «збірка бігом», довгі свисти (п'ять) «розійтися», два довгі «ходом», три короткі, один довгий «провідники сюди». Сей останній знак може давати лиш курінний отаман. Іспитова комісія може розложити іспит на кілька день, залежно від потреби. В склад комісії входять передовсім фахівці: один лікар, що питає про несення першої помочи, один військовий для сигналізації і кілька іспитованих пластунів для прочих предметів. Кождий розвідчик дістає окрему виказку. Розвідчики не спочивають, лише підготовляються до дальшого іспиту на пластунів. Перед іспитовою Комісією мусить передовсім виказати, що:

1. Заощадив щонайменше 5 К.
2. Вміє проплисти щонайменше 30 м.
3. Знає семафор і знаки Морза.
4. Відбув і описав двомилеву прогульку.
5. Вміє читати мапу.
6. Підготував одного учасника до іспиту.

То все не тяжко здати, але лиш для тих, що вправляють, ходять на полеві вправи, на прогульки, купаються і т. д.

Хотячи стати першорядним пластуном, треба виказати, що мається докладне знання щонайменше 6-ти ту слідуочих відомостей: Теорія і моделювання літаків та бальонів, бжільництві (моделі вуликів), ковальстві (коване коней,

роблення підків та новахів), сигналізованні трубкою або свиставкою, теслярстві (модель гуцульської колиби, хати), писанні і читанні (особливо у селянських пластунів), кухарстві (зварити обід із м'яса, ярини і муки), їзді на колесі і поправі зіпсованих коліс, молочарстві (доїти, робити сир, масло, гусянку), електриці (заложити ел. дзвінок, телеграф і телефон), парових машинах (взір парової машини з дерева і бляхи), хліборобстві (косити, жати, орати, плодозмін), гашенні вогню і взагалі пожарництві (взір сикавки, драбин, душениць), лічництві худоби (світлини худоби, хорої на різні недуги), огородництві (грядка з кухонними рослинами), садівництві, шклярстві, кінній їзді (сідлати, вуздати, запрягати коні), одної чужої мови (есперанто, російської), шевстві і взагалі скірництві (направити черевик, зробити ремінний пояс), мірництві (мірене в полі мірилом і на око), оружию і робленню оружием (фехтованє, бій на кулаки, джію-джітсу, дужанє), піклуванні коло недужих (взір підручної аптички), музиці, рістні (збірка та розвій наших отрійних і лічничих ростин і їх назви і їх навчання), звірні (знання птиць і звірів, що знаходяться в нашім краю – їх рисунки), орієнтування після мапи, компасу, звїзд, світленні (відсвітлити і відбити свої околиці, місто, особу, звіра), піонерії (в'язати вузли, зробити взір моста, збудувати полеву кухню), монтуванні (урядження водотягів, монтованє бляшаних начинь), друкарстві (складати черенки, взір друкарської машини), геольогії (збірка мінералів), мореплавлстві (плавання, їзда човном, веслування, вітрило, збір човна з веслами, кермою і вітрилом), сигналізації (семафор, знаки Морза, знаки голосові, димові, палицею, руками), мисливстві, астрономії (положенє найважніших звїзд – взір мапи неба), мірництві (надписувати мапу), рятуванні (з води, пожару, отруйних гадів), лісництві (рубанні, пилуванні, сплавлюванні – взір гуцульської дараби, кашиці і т. д.).

Як бачимо, добір відомостей досить значний і є з чого вибирати, так що кожний може собі вибирати знання після вподоби і в них відповідно вправлятися.

Як бачимо, цілий пласт нічого іншого, як дотепний спосіб призвичаїти до хосенної праці. Роблячи забавку нераз робимо винахід. Ну, запитаємо, а що дальше? Чи по іспиті на першорядного пластуна нема ніяких іспитів і нічого більше не треба вчитися? Можна отже то все забути? Ні, є ще чин на гетьманського пластуна. Забути? Охота до праці, думання, провідности не забувається. З вісімнадцятим роком життя перестасмо бавитися в працю, а займаємося нею вже житьово; пласт дає до сього почин, заохочує, улегшує вибір. З вісімнадцятим роком перестасмо «пластувати», піддержуємо лише «Пласт» матеріяльно і морально.

Се цілі і завдання «Пласту».

9/ XII. 1912 р.

Natalia TYKHOLAZ

TO THE SOURCES OF UKRAINIAN SCOUTING: THE FORGOTTEN MANUSCRIPT OF PETRO FRANKO

The article considers the founding, initiative and organizational role of Petro Franko in the scout organization «Plast». For the first time, a valuable source for studying the history of Ukrainian scouting – the text of Petro Franko's manuscript «Plast» is introduced into scientific circulation. Petro Franko presents his own vision of the philosophy of the scout movement, highlights the traits and skills that should be developed by the «plastun» (Ukrainian scout) and formulates a code of conduct for scouts.

Key words: Petro Franko, «Plast», scouting, manuscript.